

The article is about the requisition of Austro-Hungarian administration of Pirogov hospital. The causes and consequences of the event are characterized.

Keywords: requisition, hospital, hetmanat, Vinnytsia

УДК 9/4 УКР-4 В 1/6

С.С. Плахотнюк, Д.О. Мельников

УЧАСТЬ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В ЛІКВІДАЦІЇ НЕПИСЬМЕННОСТІ І МАЛОПИСЬМЕННОСТІ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ТОТАЛІТАРНОГО РЕЖИМУ В 20-30 РР. ХХ СТ.

Стаття «Участь громадських організацій в ліквідації неписьменності і малописьменності сільського населення України в умовах тоталітарного режиму в 20-30 рр. ХХ ст.» знайомить з процесами, які відбувалися в середовищі українського селянства у зв'язку з проведенням радянським тоталітарним режимом політики щодо ліквідації неписьменності та малописьменності.

Предметом дослідження є діяльність громадських організацій (товариства «Геть неписьменність», лікнепів, комсомолу, комітетів незаможних селян). Автори використовують багатий архівний матеріал. Стаття розрахована на науковців, студентів, широке коло читачів.

Ключові слова: неписьменність, малописьменність, селянство, товариство «Геть неписьменність», лікнеп, комсомол, комітет незаможних селян, культармійці.

Освітні перетворення на селі завжди викликали великий інтерес у науковців. В українській історіографії є чимало праць з історії розвитку освіти. До них відносяться монографії Н. М. Грищенка, М. С. Гриценка, Г. І. Ясницького. Досягнення в розвитку школи за останні 50 років висвітлені в колективних монографіях «Народна освіта і педагогічна наука в Українській РСР. 1917-1968». Даниленко В.М., Касьянов Г.В., Кульчицький С.В. в колективних монографіях «Сталінізм на Україні: 20-30-ті роки» викрили злочинні дії сталінізму проти українського народу.

Основу джерельної бази дослідження склали широко використані автором документи центральних і обласних архівів. Важливим джерелом для вивчення проблеми є, насамперед, фонд Народного комісаріату освіти (ф. 116). Тут містяться інформації, доповідні записки окружних відділів Наркомосу УРСР про стан ліквідації неписьменності й малописьменності (ф. 116, спр 8, спр. 55, 305; оп 9; спр 67, 135, 141, 181, 251, 526, 885, 1080, 1084, 1123; оп 10, спр 8, 304, 1014, 1028, 1148; оп II, спр 55).

Велику групу документів з порушеної проблеми сконцентровано у фонді Всеукраїнського Центрального комітету незаможних селян (ф. 257).

На сучасному етапі особливо актуальним є питання національно-культурного та духовного життя українського селянства, яке було носієм традиційної народної культури. Йдеться насамперед про 20-30-ті рр. ХХ ст., оскільки за силою та глибиною духовних потрясінь, що їх пережило у той час українське село, даний період рідко виділяється на історичному фоні.

Дослідження визначеної теми є надзвичайно важливим для розв'язання проблем причинності в історії тоталітарної епохи.

Ліквідація неписьменності в Україні розпочалася ще в ході громадянської війни і продовжувалася після її закінчення. Було висунуто завдання, що все населення від 8 до 50 років, повинне було навчитися грамоті. Для керівництва цією роботою була створена всеукраїнська надзвичайна комісія. Сама назва якої «надзвичайна» свідчила про виняткове значення, яке надавалося ліквідації масової неписьменності,

Розпочинаючи з 1923 року, коли в Україні було створено товариство «Геть неписьменність!», до нього перейшли всі координаційні функції цієї важливої роботи. Під гаслом «Кожний письменний - навчи неписьменного!» на фабриках, заводах, у колгоспах, радгоспах, військових частинах, установах України створювались пункти ліквідації неписьменності /лікнепи/. Наприкінці 1925 р. налічувалося вже понад 13 тис. лікнепів. У них навчалася 540 тис. чоловік, у тому числі понад 200 тис. жінок [1, с. 4]. Активістів лікнепу,

.....
переважну більшість яких становили вчителі, називали культармійцями. Держава не тільки забезпечувала безплатне навчання учнів лікнепівських гуртків, а й надавала їм пільги.

Підчас розпочатого в 1929 р. так званого «наступу соціалізму по всьому фронту» було поставлено завдання досягти суцільної грамотності самодіяльного населення країни до кінця першої п'ятирічки. Виходячи з того, що в Україні було зареєстровано у віці від 10 до 75 років неписьменних 5425 тис, малописьменних -3285 тис. чол. урядом України було доведено завдання ліквідувати неписьменність в 1928/29 р. - 800 тис. чол., в 1929/30 р. -1 млн. чол., в 1930/31 р. - 2 млн. чол. і в 1931/32 р. решту [2, с. 463]. У зв'язку з цим були доведені конкретні завдання різним організаціям: комсомол повинен був навчити 300 тис. чол., профспілки - 300 тис, профспілка працівників освіти - 400 тис, кооперація - 265 тис, товариство «Геть неписьменність!» - 450 тис, і інші. Тобто планувалось на протязі 1929-1930 р. р. ліквідувати неписьменність і малописьменність 2650 тис чол., на наступний 1930-1931 рік планувалось ліквідувати неписьменність серед 2, 5 млн. чол. і малописьменність - 1, 5 млн. чол.

Ініціативу у проведенні лікнепу виявив комсомол, який оголосив Всесоюзний культурний похід за загальну письменність. Комсомольці України стали більш конкретно займатися ліквідацією неписьменності, використовуючи різні форми участі у цій роботі: проводили облік неписьменних, організовували суботники і зароблені гроші передавали для відкриття шкіл лікбезу, створювали «Ініціативні групи» по роботі серед неписьменних. В 1928 році комсомол мобілізував 500 молодих ентузіастів народної освіти для масової роботи по ліквідації неписьменності, а також було виділено 10 тисяч комсомольців для індивідуально-групового навчання неписьменних.

В ході підготовки до культпоходу повсюди створювалися сотні нових осередків товариства «Геть неписьменність!». Так, в Ніжинському окрузі за вересень-грудень 1928 р. їх було створено - 57, по Київському - 84. В результаті спільних зусиль громадських організацій, сільрад, комнезамів і кооперації по республіці за період з 1927/28 р. р. до середини 1930 р. кількість осередків товариства «Геть неписьменність!» збільшилась більше ніж па 8, 1 тис, а кількість членів осередків досягла майже 800 тис. чол.

Найбільш поширеною формою навчання тут був індивідуальний метод навчання. суть його заключалась в тому, що кожний член товариства брав на себе зобов'язання ліквідувати свою неписьменність, підвищувати свій культурний рівень, а потім взяти участь в ліквідації неписьменності 600 тис. чол. За рішенням II Всеукраїнського з'їзду товариства «Геть неписьменність!» в 1929 році проводився місячний лікнепу. В селах розгорнулась велика робота по ліквідації неписьменності, по створенню осередків товариства, збору коштів до фонду лікнепу. В 1929 та 1930 роках тільки в системі товариства «Геть неписьменність!» за відомостями з 80 округів навчалось 562 тис. чоловік, в більшості селян. Якщо ж врахувати всі округи, то кількість тих що навчалися досягла 750 тис чол. Кількість осередків товариства зросла з 1927 року до 1930 року в чотири рази, а кількість членів більше, ніж в 10 разів [3, с. 23].

Певний внесок у справу ліквідації неписьменності на селі внесли комітети неможлих селян. В 1929 році в їх складі нараховувалось 1, 5 мільйонів бідняків і середняків. Комнезами були активними учасниками боротьби за ліквідацію неписьменності селян. Вони не тільки ліквідували неписьменність своїх членів, але й надавали допомогу товариству «Геть неписьменність!» в організації лікнепів на селі. Протягом 1929/30 р. була ліквідована неписьменність 172, 2 тисячі комнезамівців, або 78, 2% від загальної кількості неписьменних, з них 78436 жінок. За відомостями з 135 районів комнезами виділили біля 5 тис. ліквідаторів неписьменності, а також організовували роботу по ліквідації неписьменності серед бідняків і середняків: так, в селі Тютюнівка комітет неможлих селян допоміг ліквідувати неписьменність 200 жінок, в селі Кушніри було організовано 5 лікнепів. В Залізничанському районі комнезами організували ударні групи лікнепу, в Білолуцькому районі на користь лікнепу зібрали 1 тис. крб [4, арк. 20]. Одеський районний комітет неможлих селян провів штурмовокомнезамівську декаду по лікнепу. Комнезами організовували спеціальні бригади, які допомагали в ліквідації неписьменності. Бригади Гіндендорфського сільського комнезаму залучили до навчання 30 чоловік. Татарський комітет залучив до навчання 80 своїх членів, які успішно ліквідували свою неписьменність. Градицький районний комітет з 15 до 25 листопада провів декаду огляду лікнепів. В Лозівському районі 2324 члени комнезамів повністю ліквідували свою неписьменність, решта продовжували відвідувати заняття. В Яловицькому

районі всі члени комнезаму навчались, а для навчання селян комнезами виділили культармійців-ліквідаторів. В Барвенківському районі комнезами організували збір коштів на потреби лікнепу, а всіх неписьменних членів комнезамів охопили навчанням. В Глобинському районі станом на 1 липня 1931р. неписьменність серед членів комнезамів складала 7, 8%, а на 1 січня 1932р., завдяки проведеній роботі, вона скоротилась до 3, 1% [5, с. 23].

За відомостями з 65 районів України комнезамам було доведено завдання на 1931-32 рік ліквідувати неписьменність 301 тис. чол., малописьменність - 342, 2 тис. чол. На протязі зимового періоду було охоплено навчанням неписьменних 305, 9 тис. чол., малописьменних - 342, 4 тис. чол. Засвоїли курс навчання 181, 5 тис. неписьменних і 245 тис. малописьменних. Продовжували навчання в літній період 51 тис. неписьменних і 71, 5 тис. малописьменних [6, арк. 69, 41]. Як видно з цих відомостей, комнезами проводили значну роботу по лікнепу і забезпечили, навчання запланованих їм контингентів сільського населення, а ті з них, що не засвоїли програму, продовжували навчання в літній період. З молодих селян, які ліквідували свою неграмотність поповнювались робфаки, вечірні курси, які готували працівників масових професій для сільського господарства. Так, в 1932 р. 1789 членів комнезамів, які ліквідували свою неграмотність, були направлені на навчання на робфаки, вечірні школи, технічні курси [7, арк. 125].

Підсумки стану ліквідації неписьменності і малописьменності і участь в цій роботі промислових підприємств міст були підведеш на початку 1931р. на кушових нарадах промислових і сільськогосподарських районів. На нарадах відзначалось, що профспілки України провели значну роботу з лікнепу. Про це свідчить кількість бригад, які виділялись профспілками. Так, за відомостями 8 райпрофрад Донбасу в селах працювала 291 бригада, за відомостями профспілок Київської області - 52 бригади, Миколаївської - 48, по напівсільських районах - 366 бригад. Президія ВЦСПС вирішила послати в села терміном на дві декади 150 робітників для усунення недоліків у ліквідації неписьменності. Разом з цим Президія ВЦСПС оголосила з 25 січня до 15 лютого двохнедільник лікбезу, проведення якого сприяло дальшому посиленню шефської роботи по ліквідації неписьменності на Україні. За відомостями з 66 районів у цей час в селах працювало 1786 бригад, у складі яких нараховувалось 30282 робітники. Члени бригад провели велику роботу по усуненню недоліків в організації лікнепу, прочитали 4508 доповідей, провели 452 зборів робітників, селян, інтелігенції. Ними були організовані показові суди над винними у зриві роботи лікнепів. В результаті проведеної роботи, як свідчать повідомлення з 63 районів, план ліквідації неписьменності був виконаний на 100, 6%, малописьменності на 78, 4%. За цей період кількість культармійців виросла з 51, 4 тис. чоловік до 51, 6 тис. чол. [8, с. 28-29].

В результаті надзвичайних заходів понад 8, 5 млн. трудівників, в більшості яких складало сільське населення, за чотири роки стали грамотними. Тільки товариство «Геть Неписьменність!» за 8 років існування ліквідувало неписьменність серед 2, 5 млн. чоловік і збило в фонд лікнепу 1, 5 млн. крб. Понад 90% неписьменних селян навчилися читати і писати. Для них стали доступними газети, журнали та книги, з допомогою яких вони включились в загальний процес політичного і культурного життя країни.

Проте в деяких областях було послаблено увагу до ліквідації неписьменності і малописьменності. Особливо відставали Житомирський, Малинський, Бабанський, Кагарлицький, Гельм'язівський та інші райони області. Конференція накреслила шляхи поліпшення роботи по лікнепу [9, арк. 61]. Подібні недоліки в організації лікнепу мали місце у Вінницькій області, де на 1 вересня нараховувалось у віці від 16 до 50 років до 150 тисяч неписьменних у віці від 16 до 30 років 140 тисяч малописьменних, а їх навчання не було організовано [10, арк. 1]. Не виконувались планові завдання по ліквідації неписьменності в Чернігівській області.

Послаблення уваги до лікнепу деяких організацій привело до скорочення кількості шкіл грамоти і учнів у них. Так, в сільській місцевості України в 1935 р. навчалось 589, 2 тис. чоловік, що на 168 тис. менше, ніж було в попередньому році, а малописьменних навчалось 607, 9 тис. чол., або на 101, 1 тис. менше. Мережа шкіл грамоти також скоротилась на 10064 школи [11, арк. 14]. Скоротилась кількість тих, що навчались, і в наступні роки. Станом на 1 січня 1936 р. по 150 районах України нараховувалось 602 тис. неписьменних і 961 тис. малописьменних. В цих районах в школах для неписьменних навчалось лише 359 тис. чол., а малописьменних - 563 тис. чол. Тобто, біля половини неписьменних і малописьменних не

.....
навчались. Наприклад, в Одеській області за планом повинні були навчатися 100 тис. неписьменних, а фактично навчалось 38 тис. В Чернігівській області в 32 районах з 78 тис. неписьменних навчанням було охоплено 40 тисяч чоловік. В Волинському окрузі в червні 1936 р. нараховувалось 12093 неписьменних і 14220 малописьменних, а навчалось лише 5845 неписьменних і 537 малописьменних [12, арк. 26].

19 листопада 1937 р. уряд України прийняв постанову «Про заходи в справі закінчення ліквідації неписьменності серед дорослих. « Уряд зобов'язав місцеві органи влади провести рішучі заходи і забезпечити ліквідацію неписьменності до кінця 1937р., звернувши особливу увагу на роботу секцій по ліквідації неписьменності.

З виконанням цієї постанови вважалось, що в країні ліквідовано неписьменність. На кінець 30-х років грамотність населення України у віці до 50 років складала 94, 4%, але рівень грамотності сільського населення був значно нижчим. І все таки, завдяки зусиллям трудящих громадських організацій понад 7, 5 млн. сільських трудівників оволоділи грамотою.

Як свідчать документи ЦДАВО України впродовж 20-30-х років ХХ ст. в Україні було проведено велику роботу по ліквідації неписьменності і малописьменності за допомогою громадських організацій. Майже третина сільського населення пройшла через мережу лікнепу і завдяки цьому залучилася до культури.

У фондах ЦДАВО України, в обласних архівах зберігається значна кількість документів, які надають інформацію досліднику та зацікавлять істориків, які вивчають культурні процеси та нададуть матеріал щодо вироблення концепції розвитку культури сучасного суспільства. З одного боку тоталітарний режим намагався залучити громадян до цінностей культури, але з другого всіма засобами, аж до несправедливих судилищ, голодомору та репресій, свідомо та безжально пригнічував творчий потенціал людини.

Акцент на аналізі саме роботи громадських організацій в галузі освіти, хоч і під контролем державної тоталітарної системи, свідчить про небувалий духовний потенціал українського селянства та дає змогу наступним дослідникам виробити рекомендації до оптимізації культурних процесів в сучасних умовах.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Культурне будівництво РСР. Ст. дов. – К., 1940, с. 4.
2. Культурне будівництво в Українській РСР. Зб. док. в 2-х томах, Т. 1 – К., 1969, с. 463.
3. Михайлов О. О. Культурний розвиток українського села в роки соціалістичного будівництва. – К., 1963, с. 23.
4. ЦДАВОВУУ, - Ф. 257, - Оп. 1, - Спр. 1079, арк. . 120.
5. Там само, - Ф. 257, - Оп. 1, - Спр. 1211, арк. . 23.
6. Київський облдержархів, - Ф. 1025, - Оп. 1, - Спр. 61, арк. 69, 41.
7. ЦДАВОВУУ, - Ф. 1025, - Оп. 1, арк. 125.
8. Культармієць, Т. 3, 1931, с. 28 – 29.
9. Київський облдержархів, - Ф. 2967, - Оп. 1, арк. 61.
10. Вінницький облдержархів, - Ф. 136, - Оп. 6, - Спр. 589, арк. 1.
11. Чернігівський облдержархів, - Ф. 2776, - Оп. 1, - Спр. 4, арк. 14.
12. Житомирський облдержархів, - Ф. 87, - Оп. 1, - Спр. 175, арк. 20.

Плахотнюк С. С., Мельников Д. О. УЧАСТИЕ ОБЩЕСТВЕННЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ В ЛИКВИДАЦИИ НЕГРАМОТНОСТИ И МАЛОГРАМОТНОСТИ СЕЛЬСКОГО НАСЕЛЕНИЯ УКРАИНЫ В УСЛОВИЯХ ТОТАЛИТАРНОГО РЕЖИМА В 20 – 30Х ГГ. ХХ СТ.

Статья знакомит с политикой которая проводилась советским тоталитарным режимом в среде украинского крестьянства по ликвидации неграмотности и малограмотности. Предметом исследования есть деятельность общественных организаций (общество «Долой неграмотность», товарищество по ликвидации неграмотности, комсомол, комитет бедных крестьян). Авторы используют богатый архивный материал. Статья рассчитана на ученых, студентов, широкий круг читателей.

Ключевые слова: неграмотность, малограмотность, крестьянство, товарищество «Долой неграмотность», комитет бедных крестьян, образование, культурармейцы.

Plahotnjuk S. S., Melnikov's D. O. PARTICIPATION OF PUBLIC ORGANISATIONS IN ELIMINATION OF ILLITERACY AND SEMI-ILLITERACY OF UKRAINE'S AGRICULTURAL POPULATION DURING TOTALITARIAN REGIME IN 20-30S OF THE XX CENTURY.

S. S. Plahotnjuk and D. O. Melnikov's article «Participation of public organisations in elimination of illiteracy and semi-illiteracy of Ukraine's agricultural population during totalitarian regime in 20-30s of the XX century» familiarizes with the policy which was pursued by the Soviet totalitarian regime on illiteracy and semi-illiteracy elimination for the Ukrainian peasantry. Activity of public organisations (society «Down with illiteracy»), associations on illiteracy elimination, Komsomol, committees of poor peasants) is the object of the research. Authors use rich archival data. Article is for scientists, students, a wide range of readers.

Keywords: illiteracy, semi-illiteracy, peasantry, association «Down with illiteracy»), committee of poor peasants, education, educational servicemen.

УДК 94:37. 037:371 «1920»

Ю.О. Тимошенко

ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА В УМОВАХ СТАНОВЛЕННЯ РАДЯНСЬКОЇ ТОТАЛІТАРНОЇ КУЛЬТУРИ (1920-ТІ РР.)

У статті досліджується стан і розвиток фізичної культури і спорту в УРСР міжвоєнної доби. Звертається увага на парадигмальну спрямованість фізичної культури, власне – на її мілітарність. Обґрунтовується думка, що фізична культура в досліджуваній період виконувала не стільки спортивну чи оздоровчу функції, скільки ідеологічну. Вирішальну роль у розвитку фізкультурно-спортивної сфери в УРСР відіграла самодіяльність людей.

Ключові слова: фізична культура, мілітарна парадигма, спорт, тоталітарне суспільство.

В умовах відносної свободи, характерної для періоду нової економічної політики (1921-1928 рр.), культурне життя в Радянському Союзі нуртувалося боротьбою різноманітних течій, тенденцій, поглядів на право визначати форми і норми постреволюційної культури. Спорт і фізична культура загалом не залишалися осторонь цього процесу. Однак з часом усі вони сходять нанівець перед наступом радянської ідеологічної машини.

Робота виконана в межах планової теми НДР кафедри соціально-гуманітарних дисциплін «Парадигма здорового способу життя в дискурсах фізичного виховання і спорту» (номер державної реєстрації 0111U001716).

Мета дослідження – з'ясувати місце фізичної культури в процесі формування радянського тоталітаризму.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють перше пореволюційне десятиліття.

Об'єктом дослідження є фізична культура і спорт у Радянському Союзі, зокрема в УРСР, у 1920-ті рр.

Предметом дослідження є фізична культура в умовах становлення радянської тоталітарної культури.

Результати дослідження та їх обговорення. Від середини 1920-х рр. комуністична партія бере на себе організацію спортивних фестивалів і свят із метою зафіксувати у них той сенс, мету, що вона прагне реалізувати у фізичній культурі. Такі заходи не обов'язково були суто спортивними. Скоріше, це були політичні заходи на спортивну тематику. Всі ці масові вистави, інсценування, паради, що надавали радянському спорту першої половини ХХ ст. оруелловського (тоталітарного) вигляду, були скоріше оболонкою, ніж змістом, однак це були часи, коли держава найбільш демонстративно втручалася в фізичну культуру з метою нав'язати їй необхідний сенс (причому, спостерігалось це не лише в Радянському Союзі). Готовність із якою світ спорту сприйняв застосовані до нього державою засоби рольової моделі, з усіма її консервативними складовими, свідчить про конформістський зміст спортивного життя загалом. Спортсмени і тренери від початку більш готові до прийняття політичного порядку й дисципліни, нав'язуваної ззовні, ніж літератори чи художники. Разом із тим, зірки завжди були одним із головних складових спорту, а радянська держава досить швидко відчула необхідність